MESAJ FORMU

TÜRK İDARE DERGİSİ

YIL : 63 HAZİRAN 1991 SAYI : 391

İÇİNDEKİLER

Ziya ÇOKER	Kırsal Yörede Yönetim Sorunlarına İlişkin Anket (Özet Sonuçlar)
Ahmet ÖZER	İdari Yargılama Usulü Kanunu ve Uygulaması
T. Tamer AKALIN	Belediye Meclisi Üyelerinin Görevleriyle İlgili Cezai Sorumlulukları
Dr. Erol ALPAR	657 Sayılı Devlet Memurları Kanununda 48/A-5 Maddesinde Yer Alan Yüz Kızartıcı Suçların Kapsamı ve Sınırı
Dr. Tayfur ÖZŞEN	İl Planlama ve Koordinasyon Müdürlükleri Görev ve Çalışma Yönergesi ve İl Envanter Modeli
Ertuğrul TAYLAN	Valilik ve Kaymakamlık Büroları Kuruluş, Görev ve Çalışma Yönetmeliği ve Uygulaması
Gökhan Veli KİŞİOĞLU	Köy Kalkınmasına Yeni Bir Yaklaşım
Doç. Dr. Bilal ERYILMAZ	Türkiye'nin Avrupa Topluluğuna Üyeliğinde Kültür Sorunu
Doç. Dr. Zerrin TOPRAK Araş. Gör. Hüseyin ÖZGÜR	Nüfus Planlamasının Ekonomik ve Sosyal Kalkınmadaki Önemi
Doç. Dr. İsmail BİRCAN	Türk Eğitim Sisteminde Yerinden Yönetim Modelleri
Dr. Mehmet GÖDEKMERDAN	İngiliz Kamu Personel Rejiminin Özellikleri
Tacettin KARAER M. Kemal ÖKTEM	Günümüz Fransa'sında Tüm Yönleriyle Kamu Yönetimi
Mehmet ÖKLÜ	Çevre
MÜLKİ İDAREDE İZ BIRAKANLAR	
Mehmet ALDAN	Hüseyin Kâzım Bey
HABERLER	İçişleri Bakanlığı'ndan Haberler
MEVZUAT	
Berrin UYANIK	1 Mart 1991 - 31 Haziran 1991 Tarihleri Arasında Resmi Gazete'de Yayımlanan İçişleri Bakanlığı ve Mülki İdare Amirleri ile İlgili Mevzuat

İÇİŞLERİ BAKANLIĞI

MESAJ FORMU

NÜFUS PLANLAMASININ EKONOMİK VE SOSYAL KALKINMADAKİ ÖNEMİ

Doç. Dr. Zerrin TOPRAK
Araş. Gör. Hüseyin ÖZGÜR

GİRİŞ

Türkiye'de nüfusun gelişimi Cumhuriyet döneminden itibaren dikkati çeken konular arasında yer almıştır. Başlangıçta geniş bir ülkede 12 - 13 milyonluk nüfusu ile kendisini pek küçük ve zayıf hisseden Türkiye, o dönemlerde nüfusu arttırıcı bir politika benimsemiş ve bunun için de gerekli önlemlere başvurmuştur. Son yıllarda ise iktisadi gelişme çabalarının istenilen sonucu vermediği düşüncesi, hızlı nüfus artışının ülkemiz koşullarında istenilen birşey olmadığı görüşüne önem kazandırmıştır. Güncel olarak kabul edilen nüfus planlaması konusu, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle ilişkilendirilerek, genelde ve ülkemiz için aşağıda incelenmeye çalışılmıştır.

NÜFUS KAVRAMI VE NÜFUS HAKKINDAKİ DÜŞÜNCELERİN TARİHİ GELİŞİMİ

Demografi (nüfus ilmi) kelimesi, ilk defa 1885 yılında Achille Guillard tarafından kullanılmıştır, inceleme konusu insan toplulukları olan demografinin; nüfusun sayımı ve nüfusun bileşimine etki eden hususlardan ibaret iki önemli konusu bulunmaktadır. Konuya nüfusun tarihi gelişimi ile başlamak yerinde olacaktır.

I. XIX UNCU ASRA KADAR NÜFUS

Nüfus bir arazi parçası üzerinde yaşayan insanlar toplamı olarak tanımlanabilir.[1] Modern anlamda bir ülkenin nüfusu; üretime katılanlar başka bir ifadeyle ekonomik bakımdan mal ve hizmet üretenlerle, üretimde bulunmayıp sadece yoğaltanlar şeklinde iki büyük grupta in-

[1] Halûk Cillov (1965), **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, s. 41.

celenebilir. Nüfusun ekonomik faaliyetlere katılan bu kısmı, bize iktisaden faal nüfusu, başka bir ifadeyle işgücünü vermektedir.

Nüfus olgusu insanlık tarihi kadar eskidir. Bir başka ifadeyle nüfusun tarihi geçmişi yeryüzünde yaşamış ilk canlıya kadar dayanmaktadır. Nüfus sorunları ve özellikle nüfusun azalıp çoğalmasına etki eden nedenlerin incelenmesi eskiden beri araştırmacıların ilgisini çekmiştir. Bir ülkenin nüfusu; ekonomik bünyesi incelenirken önemli rol oynamaktadır. Ancak iktisadi şartlar üzerinde nüfus miktarı kadar nüfusun çeşitli özellikleri de etkili olabilmektedir.

Taşıdığı önemden dolayı nüfus hakkında esaslı temellere dayanan bilgilere ihtiyaç duyulmakta ve sürekli araştırmalar yapılmaktadır. Günümüzde de tartışılan çeşitli teoriler eski düşüncelerin izlerini hâlâ taşımaktadır. Günümüzün nüfus anlayışına ve politikasına tesir eden bu görüşlere aşağıda kısaca değinilmiştir.

A. İLK VE ORTAÇAĞDA NÜFUS

Nüfus sorunlarıyla ilk defa ilgilenilmesi, eski Çin'de Konfüçyus devrine rastlamaktadır. Çin'de yaşayan bazı filozoflar (İ.Ö. 500) ve bu arada Konfüçyus, nüfus miktarı ile arazi arasında bir ilişki olduğunu, bu ilişki bozulursa, muhakkak surette fakirlik meydana geleceğini ileri sürmüşlerdir.

Eski Yunanistan'da İ.Ö. 3,5 asır evvel Platon; Kanunlar (les lois) ve Aristo, Siyaset (politique) adlı kitabında bir "şehir devleti" kurabilmak için, nüfus miktarının ne olması gerektiği hususunu incelemişlerdir. Bu yazarlara göre, bir devletin iktisaden hür kalabilmesi ve askeri bakımdan korkusuz yaşıyabilmesi için uygun bir nüfusa sahip olması gerekmektedir. Bununla beraber Platon ve Aristo, içinde bulundukları şartların etkisi altında kalarak, az nüfus prensibini savunur gözükmüşler ve nüfusun devamlı surette artmasını hiçbir zaman kabul etmemişlerdir.

Orta çağda, dünya işlerinden çok ahiretle meşgul olunduğundan, nüfus sorunları pek ilgi çekmemiştir. Bu döneme hakim olan demografik düşünce genellikle fazla nüfus lehine olup, doğumların çoğalması her fırsatta teşvik görmüştür.

Yeni çağların başlangıcında, nüfus sorunlarının sistematik bir şekilde işlenmediği söylenebilir. İbni Haldun (1332 - 1406), nüfusun zaman

[2] Fritz Neumark (1943); **İktisadi Düşünceler Tarihi**, İstanbul, s. 54.

içindeki değişikliklerini inceleyerek, ilk defa bir ülkenin nüfus miktarı ile iktisadi ve iç sorunları arasındaki ilişkiyi ortaya koymuş,[2] bununla beraber, çalışmaları, yaşadığı devirde herhangi bir reaksiyon görmemiş ve fikirleri ancak, XIX. yüzyılda anlaşılmıştır.

B. İKTİSADİ DOKTRİNDE NÜFUS

Orta çağın sonlarına doğru ticaret, şatolar arası olmaktan uzaklaşarak ülkeler arası özellik kazanmıştır. İlkel ev ekonomisinin fakir yaşantısının hakim olduğu Avrupa, birkaç yüzyılda kıt'alar arası dünya ticaretinde söz sahibi duruma gelmiş ve bu ticari gelişmeler, iktisadi doktrinde nüfus konusuna değişik yönlerden bakış açısı kazandırmıştır.

1. Merkantilist Dönemde Nüfus

XV. asırdan XVIII. asrın başlarına kadar devam eden sürede hakim iktisadi düşünceyi savunan merkantilistlerin[3] nüfus politikası, klasik iktisatçıların düşüncesinden çok farklı olup, daha çok orta çağ düşüncesine uygun düşmektedir. Merkantilistler nüfus artışını teşvik etmiş, "bir ülkenin en büyük hazinesinin iyi beslenmiş insan sayısı olduğu" fikrini savunmuşlardır. Bu düşünce, öncelikle halkın harplerden, hastalıklardan kırıldığı bir sırada süratli nüfus artışının bir tehlikesinin görülmemesinden; ikinci olarak da, henüz makineleşme seviyesinin çok düşük bulunduğu bir dönemde askeri gücün daha çok insan sayısına dayanmasından kaynaklanmaktadır. Son olarak, üretimin emek - yoğun olduğu bu çağda ihracat fazlası sağlanması için, üretim artışının düşük ücretlerle gerçekleşmesi[4] gerekmektedir.

Merkantilistler iktisadi gelişmenin, yani zenginliğin nüfus artışına bağlı olduğuna inanmışlardır. Bu düşüncelerin iktisadi bakımdan bazı eksik yönleri bulunmaktadır. Nitekim, maliyetleri düşürmek, iş verimini arttırmak için nüfusun fazlalaşmasını arzu eder görünmektedir-

[3] Merkantilizm, (ticaret kapitalizmi), Orta Çağ sonlarında yavaş yavaş gelişerek ortaya çıkan tüccarlarla devrin milli devletlerini şahıslarında temsil eden kralların işbirliği sistemine bağlı gelişen, dış ticaret ve korsanlık yoluyla zenginleşip kuvvetlenme politikasıdır. Başka bir ifadeyle, mahiyeti ve gelişme koşulları itibariyle; devlet gücüne özel imtiyazlara, muaflıklara, tekellere, çeşitli himaye ve korunma tedbirlerine dayalı planlı ve programlı bir ekonomik güçlenme politikasıdır. Bu politika ilke olarak, dış ticaret fazlalarına, ihracatı arttırmaya önem vermiştir. Burhan Ulutan (1978); **İktisadi Doktrinler Tarihi**, İstanbul, s. 185.

[4] Gülten Kazgan (1974); **İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi**, Ankara, s. 38.

ler. Halbuki her işçiye iş temin edilemediği takdirde, meydana gelecek işsizliğin doğuracağı iktisadi sarsıntıları dikkate almamışlardır. Bu itibarla merkantilistlerin, işçi sayısı, yani nüfus ile ücretler arasındaki ilişkilerde derin bir görüşe sahip bulunmadıkları[5] düşünülmektedir.

2. Klasik Okul ve Nüfus

18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren, merkantilist düşüncelerin gittikçe geçerliliğini yitirdiği ve fazla nüfusu teşvik yolunda devlet desteğinin azaldığını görüyoruz. 1750 yılından sonra, nüfusun çoğalması, milli refah için gereklilik göstermemeye ve hatta, nüfus artışını önleyen bazı tedbirlerin alınması gerektiğine işaret eden yazarların haklı görünmeye başlanması dikkati çekmektedir.[6]

19. yüzyılın ikinci yarısında yetişmiş klasik okula mensup iktisatçılar, (Adam Smith, David Ricardo, Malthus, Jean Babtiste Say ve John Stuart Mill) ücret, kâr, faiz, rant ve üretimle ilgili iktisat kanunlarını açıklarken, nüfustaki gelişmeler üzerinde de durmuşlardır. Klasikler nüfus ve kapital miktarındaki artışın, genelde iş piyasasında işgücü arzının fazlalaşmasına sebep olacağını belirtmişlerdir. Ürünün fiyatı yükselmekte, fakat bu fiyattaki yükseliş, tamamiyle tüketicinin ödeyeceği rant tarafından emilmektedir. Dolayısıyla ücretlerin düşmesiyle beraber fakirliğin de artacağı fikrini ileri sürmektedirler.

Klasikler azalan verim kanununu da gözönüne alarak fazla nüfusu reddeden Malthus'a yaklaşmışlardır. Bununla beraber Malthus'tan ayrıldıkları noktalar da mevcuttur. Klasikler daha çok piyasada ücretlerin oluşumunu incelerken nüfus sorunlarıyla da ilgilenmişlerdir. Buna göre, arz ve talep kanununun bir sonucu olarak ücret seviyesi yükselince işgücü arzı artacak, bir başka deyişle doğumlar teşvik görecektir. Ancak belirli bir müddet sonra işgücü talep hacmini karşıladığında, ücret piyasası normal seviyesine ulaşacaktır. Ücret Teorisi adı ile anılan bu düşünce tarzı, klasiklerden bilhassa Smith, Ricardo ve Mill tarafından hararetle savunulmuştur.[7]

İlginç olan şey, Ricardo'nun, bir taraftan Malthus'un "nüfusun tabii artış" teorisini kabul edip "fakire yardım" kanunlarına karşı çıkarak işçi ücretlerinin artmasını önlemesi, diğer taraftan da toprak rantının artışını önleyecek politika tedbirlerini savunmuş olmasıdır. Buna

[5] Neumark, a.g.e., s. 77.

[6] Halûk Cillov (1960); **Nüfus İstatistikleri ve Demografinin Genel Esasları**, İstanbul, s. 20.

[7] Şükrü Baban (1956); **İktisat İlminin Umumi Prensipleri**, İstanbul, s. 228.

karşılık, kapitalistler kâr haddinin yükselmesini, ekonominin şartı kabul etmiştir. Fakat Ricardo, aynı zamanda "toprak mülkiyeti" ile "toplum yararının" bağdaşmayacağını da göstermiştir.[8]

Nüfus konusunda özellikle entellektüel, politik ve ekonomik durumlar hakkında Mathus'un (1776-1834) ileri sürdüğü genel görüşleri herkesçe benimsenmiştir. Malthus, ilk eserini yazdığı zaman nüfus meselelerinden ziyade sosyal bir sorun üzerinde durmak arzusu ile hareket etmiştir. Malthus, nüfusun prensipleri üzerine ilk yayımladığı denemesinde aşağıdaki görüşleri ileri sürmüştür:

* İnsanlığın devamı için gıda maddesi ve cinsi arzu gereklidir, bütün bunlar günümüzde de devam edecektir.
* İnsanlar için gerekli gıda maddelerinin üretimine göre, nüfusun artışı çok belirsizdir.
* Nüfus serbest bırakıldığında geometrik oranlarda (1-2-4-8-16), fakat gıda maddelerinin üretimi aritmetik oranlarda (1-2-3-4-5) artar.

Az miktarlı rakamlar ile de görülebileceği gibi gıda maddeleri ile nüfus artışı miktarı karşılaştırıldığında, nüfus artışı gıda maddeleri artışına göre daha fazla büyüklükte olmaktadır.[9]

Yeryüzünde işletilen topraklar sınırlı olduğuna göre, insanın devamlı ve süratli artışı önlenemezse, gıda maddelerinin üretimi kafi gelmeyecek ve sefalet artacaktır. Buna göre Malthus, gelecek bir sefaletin önüne geçilebilmesinin, nüfus artışının engellenmesi ile gerçekleşebileceğini belirtmiştir. Malthus'un bu düşüncelerinin bazı istatistik ve tarihi olaylara dayanarak ortaya konması, yeni bir nüfus ve düşünce teorilerinin ortaya çıkmasına imkan vermektedir. Malthus'un fikirleri, bazı devletlerin politikasına dahi tesir etmiştir.[10]

Dünya nüfusunun tarihçesi, büyük ölçüde tarıma yönelik faaliyetlerin tarihçesiyle birlikte gelişmiştir. Uzun yıllar, nüfus artışının mı tarımda gelişmeyi, yoksa tarımda gelişmenin mi nüfus artışını izlediği tartışılmıştır. İngiliz Thomas Malthus'un ilk kez 1798 de ortaya attığı birinci görüşe göre, tarımda ilerleme ancak kısa sürede o toplum için bir avantaj sağlamaktadır. Uzun sürede insan nüfusu geometrik diziye göre, fakat tarım üretimi aritmetik diziye göre arttığı için dünya giderek artan nüfusu besleyememektedir.

[8] Kazgan, a.g.e., s. 87.

[9] Warren S. Thamson - David T. Lewis (1965); **Population Problems**, New York, s. 17.

[10] Cillov, a.g.e., s. 24.

Bu görüş, iktisatçı Boserup (1965) ile büyük ölçüde çürütülmüştür.[11] Boserup'a göre, daha entansif (yoğun) tarım sistemlerinde, toplam üretim artarken, birim üretim başına maliyet ve insan gücü dahil tüm girdiler daha hızlı artmaktadır. Dolayısıyla, gelişmiş ya da entansif tarım ve yeni teknoloji, ancak toplum nüfus baskısıyla üretimi arttırmak zorunda kaldığı zaman ortaya çıkmaktadır.

Malthus'un yanılgısı bugün hâlâ tartışma konusudur. Malthus, dünyanın geometrik diziyle artan nüfusu besleyemeyeceği sonucuna varmıştır. Oysa, tarım üretimi de teknolojik aşamalar sonucu geometrik olarak arttığından Malthus haksız çıkmıştır. Ancak "Yeni Malthus'çu" adı verilen çevre bilimciler O'nun kısa dönemde yanıldığını, ancak uzun dönemde haklı olduğunu, dünyanın eninde sonunda üzerindeki nüfusu besleyemez hale geleceğini savunmaktadırlar.

Bazı araştırmacılar ve ekologlar, nüfusun şimdilik tarım üretimiyle dengede olduğuna işaret ederek nüfus artışının çeşitli etkenlerle ilgili olarak zamanı gelince, kendi kendine yavaşlayacağını düşünmektedir. Dolayısıyla, tartışma konusu daha çok insan nüfusunun uzun zaman bu hızla artıp artamayacağı değil, daha çok ekolojik felaket ve çok sayıda ölüm olmadan önce, ekosferin yeni bir taşıma gücünde dengeye gelip gelmeyeceği noktasında yoğunlaşmaktadır.

3. Sosyalistler ve Marx'da Nüfus

Sosyalist doktrin kaynağını, bir taraftan 19. yüzyıl kapitalizminin doğurduğu somut gerçeklerden, diğer taraftan da liberalizmin temeli olan Tabii Kanun Felsefesi ve Faydacı Felsefeden almıştır. Ayrıca 19. yüzyıl Batı Avrupa'sındaki diğer fikir akımlarının da etkisi altında kalmıştır.

Esasen sosyalistler nüfus sorunlarıyla bir bakıma kendi fikirlerinin kuvvet kazanması açısından ilgilenmişlerdir. Bu itibarla çeşitli milletlere mensup sosyalistler arasında belirli bir nüfus teorisinin kabul edildiğini söylemek mümkün görülmemektedir.

XIX. yüzyıl ikinci yarısından sonra İngiltere'de doğum oranının azalmaya başlaması ve Fransa ile Almanya'da uygulanan zirai gelişmeler sayesinde, toprağın mutlak miktarı arttırılmadan, zirai üretimden artış elde edilebileceğinin anlaşılması, Malthus teorisine bağlı olanlarda yukarıda da bahsedildiği gibi belirli bir çözülme baş göstermesine

[11] Mine Kışlalıoğlu - Fikret Berkes (1985); **Ekoloji ve Çevre Bilimleri**, Ankara, s. 219.

yol açmıştır. İşte bu hava içinde gelişen fikirler dağınık da olsa ilk defa sosyalistler tarafından işlenmiş ve Marx tarafından formüle edilecek nüfus teorisinin çekirdeğini teşkil etmiştir.

Karl Marx (1818-1883), Malthus'un nüfus teorisini reddetmekte, ve bunu insan ırkına yapılmış "şeref kırıcı bir iftira" saymaktadır.[12] Günümüzde gelişmiş ülkeler için kurulan büyüme modellerinde olduğu gibi, Marxsist modelde de nüfus aslında dış (talî) değişkendir. Buna karşılık iç değişkenler (asıl) birikimin azalttığı emek talebinin ve emek tasarruf eden üretim tekniğinin etkisi altında, artan "teknolojik işsizlik"tir. Başka bir ifadeyle emek fazlasıdır. Buna göre, değişik üretim dalları üretim tekniğini değiştirip, değişken kapitali azalttıkça emek talebi de nispi olarak azalacağı için, bir nispi nüfus fazlası doğacaktır. Kapitalizm geliştikçe, kapital stoku büyüdükçe ve emek verimi arttıkça, belirli bir ürün miktarı için gerekli emek azalacaktır.[13]

Günümüzde de Marxsistler, Malthus'un nüfus teorisini ve nüfus artışını önlemek gayesiyle, doğum kontrolü uygulamasını reddetmektedir. Bu düşüncenin sebebi Malthus'un nüfus teorisinin, işçinin sefaletini, nüfus artışı gibi "tabiî bir olay"a bağlamasıdır. Buna karşılık, Marxsist teoriye göre, tüm olumsuzlukların nedeni, iktisadi sistemde yatmaktadır. Marx'tan sonra onun izinden yürüyen, Lenin ve Stalin gibi yöneticiler, Malthus'un teorisini reddederek nüfusun çoğalmasını tavsiye etmişlerdir.

2. NÜFUSA İLİŞKİN TEMEL TEORİLER

Araştırmacılar, çeşitli teorilere dayanarak nüfusu açıklamaya çalışmışlardır. Aşağıda seçilmiş bazı teorilere yer verilmiştir.

A. DEMOGRAFİK EVRİM TEORİSİ

Nüfus artışı ile ilgili görüşlerden birisi de sosyo-ekonomik değişme ile doğurganlık arasındaki ilişki konusunda en çok kabul gören yaklaşım olan "demografik evrim" teorisidir.

[12] Marx, Kapital'de şöyle demektedir. "Kendi yarattığı kapital birikimiyle emekçi nüfus, durmadan artan oranlarda, nispi nüfus fazlası vasıtalarını yaratır. Bu, kapitalist üretim tarzına uygun bir kanundur. Her üretim tarzının, tarihsel kıymeti olan özel nüfus kanunları vardır. Bir soyut kanun olarak nüfus kanunu, ancak insan müdahalesi olmadıkça, bitkiler ve hayvanlar için mevcut olabilir." Kazgan, a.g.e., s. 370 den, Kitap IV, s. 96-97.

[13] A.g.e., s. 371.

Bu teoride, uzun dönemde sosyo-ekonomik değişme ile doğurganlık ilişkisi başlıca üç aşamadan geçmektedir. İlk olarak, çok uzun bir süre toplumlarda doğum oranları arasında denge görülmektedir. Sıfır milât yılında 300 milyon kadar olduğu sanılan dünya nüfusunun iki kat artması, yani 600 milyona yükselmesi tam on yedi asır sürmüştür.

Demografik evrimin ikinci aşamasında ölüm oranı, yaşam düzeyindeki iyileşmeler ve tıp bilimindeki gelişmelere bağlı olarak durmuş, özellikle Avrupa nüfusu bir katından fazla artmıştır.

Demografik evrim hipotezine göre; nüfus artışının hızlandığı bu ikinci aşamayı, doğumlarla ölümler arasında yeni bir dengenin kurulduğu üçüncü aşama izlemektedir. Bu sonuncu aşamada toplum doğumları daha bilinçli bir şekilde kontrol etmeye başlamakta, bunun sonucunda da doğum oranları düşmektedir. Şüphesiz doğum oranları, ölüm oranlarının bir miktar üzerindedir. Avrupa toplumları 19. asrın sonunda ve 20. asırda bu aşamanın içinde yer almıştır.

Bu hipotezi savunanlara göre; gelişen ülkeler için de aynı durum söz konusudur ve demokrafik evrimin ikinci aşamasındaki ülkelerin bir süre sonra, sanayileşmiş ülkeler gibi, toplumun, doğum oranlarını sınırlama yoluna kendiliğinden gideceğini belirtmektedirler. Bu yüzden bugünkü hızlı nüfus artışı konusunda endişeye düşmek yersizdir. Ayrıca artışı yavaşlatmak için özel olarak tedbir almanın da yararı bulunmamaktadır.

B. OPTİMUM NÜFUS TEORİSİ

Nüfusun miktarı ile iktisadi gelişme arasındaki ilişki optimum nüfus teorisinin konusudur. Teori, adam başına en yüksek geliri sağlıyacak nüfus miktarı nedir sorusunu cevaplandırmaya çalışır. Teoriye göre öyle bir nokta vardır ki "o noktada, üretim şartları değişmemek üzere nüfus ne gerektiğinden fazla, ne gerektiğinden az fakat tam kişi başına en yüksek verimi sağlayacak miktardadır".[14]

Nüfustan başka herşey sabit olduğuna göre nüfusun daha az veya daha çok olması üretim seviyesini nasıl değiştirmektedir. Daha büyük nüfus, diğer şartlar sabit olduğunda daha büyük işgücü demektir. Daha büyük işgücü, diğer şartlar sabit, daha fazla üretim demektir. Daha büyük nüfus daha fazla taleptir. Talebin artışı pazarı büyütmektedir. Pazarın büyüklüğü ile iş bölümü arasında doğru orantı vardır ve iş bölümü işin verimini arttırmaktadır.

[14] Lionel Robbins (1927); **The Optimum Theory of Population**, London, s. 114.

Nüfus miktarının üretimi azaltıcı yönü ise azalan verim kanununa bağlıdır. Üretim teknikleri sabit olduğuna göre daha büyük bir nüfusun ihtiyaçlarını karşılamak için daha fazla kaynağa ihtiyaç duyulacaktır. Bu gelişim zaman içinde kaynakların gittikçe daha kötülerinin üretime sokulması demektir. İşgücü artışı, bir noktaya kadar üretimi aynı oranda artırsa bile o noktadan sonra ancak daha küçük bir oranda artış mümkün olabilir. Daha büyük işgücü aynı derecede büyük üretim araçları stokuna sahip olamıyorsa işin verimi düşmektedir.

Optimum nüfus teorisi statik ve mukayeseli statik tahlile dayanmakta nüfus artışının dinamik etkilerini gözönünde bulundurmamaktadır. Teori, toplumsal ve iktisadi çevreyi sabit saymıştır. Halbuki bu faktörler değişkendir ve optimum nüfus fiili nüfustan daha sık değişebilir.

Optimum nüfus kavramı ancak iktisadi ve toplumsal şartları statik olan toplumlarda pratik bakımdan önemli olabilmektedir. Nüfus miktarı aynı kaldığı halde, başka özelliklerin - kültür seviyesi gibi - farklılığında aynı miktar nüfus, optimumun hem altında hem de üstünde sayılabilecektir. Bütün bunlardan başka optimum nüfusun anlamlı bir şekilde hesaplanması mümkün görülmemektedir.[15]

Bilimsel bir şekilde Türkiye'nin veya herhangi bir ülkenin optimum nüfusunun hangi bir miktarda olacağını söylemek kesin olarak mümkün görülmemektedir. Bugün için "optimum" gibi gözüken belli bir rakam, bundan on sene sonrası için çok daha farklı bir değer alabilmektedir.

Bugün için daha anlamlı ve önemli olan yaklaşım, nüfusun artış hızının ekonomik etkilere yaklaşımıdır. Bir ülke toprağının besleyebileceği nüfus, herşeyden önce o ülke insanlarına sağlanabilecek iş olanakları, sermaye, araç ve gereçle sınırlıdır. Bu bakımdan kesin olarak optimum nüfus şudur demek mümkün değildir.[16] Bununla beraber, kanaatimizce optimum nüfus teorisini tamamen geçersiz kabul etmek de mümkün görülmemektedir. Genişleyen alanın yönetiminin güçleşerek hizmetlerin aksamasına bağlı olarak, kentlerin çevreleri yeşil kuşakla çevrilmekte ve yapı yasağı gibi önlemlerle büyümesi sınırlandırılmaktadır. Ayrıca yeni cazibe merkezleri yaratılarak nüfus yoğunluğunun hafifletilmeye çalışıldığı da bilinmektedir.

[15] Orhan Türkay (1962); **Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme**, Ankara, s. 97.

[16] Baran Tuncer (1975); Nüfus Artışının Ekonomik Etkileri ve Türkiye", **Dünyada ve Türkiye'de Nüfus Sorunları Semineri**, İstanbul, s. 82

C. NÜFUSA İLİŞKİN MODERN TEORİLER

İçinde bulunduğumuz yüzyılda, işbölümü ve yeni örgütlenmeler sayesinde eşgüdüm süratle artmış ve bir yüzyıl önce nüfus gelişmesinin ortaya çıkardığı tehlikeli durum yavaş yavaş ortadan kalkmıştır. Bu durum karşısında bazı araştırmacılar, nüfusla, artan sınai randımanlar arasında belirli bir ilişki görmüşler ve "optimal nüfus" un hesaplanmasını az-çok ele alabilmişlerdir. Bu devrede, büyük harplerin de etkisiyle, siyasi ve askeri sebeplerle; durmadan artan nüfus rağbet görmüştür.

Keynes, dış ticaret hadlerinin bir memleket için uygun gitmesi halinde, nüfus fazlasının söz konusu olmayacağına işaret etmektedir. Bu düşünceye zamanımızda Rostow ve Colin Clark da iştirak etmektedir. Clark gıda maddesi ve ham madde ihraç eden memleketlerde, nüfusun gelişmesiyle dış ticaret hadleri endeksinin de düzeleceğine inanmaktadır.

Bugün bir taraftan askeri ve siyasi görüşlerle fazla nüfustan bir türlü vazgeçilemezken, iktisadi bakımdan geri kalmış ülkelerde hızla artan nüfus yüzünden karşılaşılan türlü iktisadi zorluklar, yeni yeni görüşleri ortaya çıkarmıştır. Nitekim, günümüzde serbest mallar olarak ve bol miktarda bulunduğu düşünülen "doğal kaynaklar"ın aşırı kullanımından dolayı "kıt kaynak" durumuna düşmesi, gerek gelişmiş gerekse gelişmekte olan ülkelerde çevre politikasında "nüfus" faktörüne önem kazandırmıştır.

1980 yılında 4.5 milyar civarında olan Dünya nüfusunun 2000 yılında 6 milyar, 2020 yılında 8 milyara ulaşması beklenmektedir. Gelişen ülkeler nüfusunun dünya nüfusuna oranının % 80 olacağı, başka bir ifadeyle 4.8 milyar insanın bu ülkelerde yaşayacağı tahmin edilmektedir. 1980 yılında aynı oranın yüzde 75 olduğu göz önüne alınırsa, gelişmiş ve gelişmekte olan ülke nüfuslarının büyük ölçüde farklılaşacağı anlaşılmaktadır.[17] Bu değişim bir bakıma dikkatlerin gelişmekte olan ülkeler üzerinde toplanmasına yol açmaktadır.

Böylece sanayileşmiş ülkelerde, doğurganlık oranı düşük yaşlı nüfus, gelişmekte olan ülkelerde ise, aksi özelliklere sahip genç nüfus oluşmaktadır. Bir günde dünyaya gelen 330 bin bebeğin % 90'ının gelişmekte olan ülkelerde doğacağı ancak, 90 bininin bir yaşına gelmeden

[17] Cihan Dura - Mahir Füsunoğlu (1987); **2000 Yılına Doğru Türkiye**, T.Ç.S.Y. Yayını, Ankara, s. 53.

öleceği düşünülmektedir. Nitekim, 1980-1985 döneminde çeşitli nedenlerle 40 milyon kişinin açlıktan öldüğü bilinmektedir.[18]

Dünya nüfusunun hızlı artışının; kentleşme hareketlerine bağlı olarak tarım alanlarının giderek daralması ve yeterince beslenememe gibi önemli sorunlara yol açacağını söylemek mümkündür. Bu durum dikkate alınırsa, doğal kaynaklardan daha etkin ve olumlu biçimde yararlanmanın ne derece önem kazandığı anlaşılır. Nitekim dünya ülkelerinde görülen enerji sorunları dikkatleri kirlilik yaratmayan güneş, rüzgar, hidrolik ve hidrojen enerjisine yöneltmiştir.[19]

Nüfus konusunun, son yıllarda Dünya politik arenasında çok büyük önem kazanmasının sonucunda, 1974 yılı Birleşmiş Milletlerce "Dünya Nüfus Yılı" olarak kabul edilmiştir. Aynı yılın Ağustos ayında Romanya'nın Bükreş kentinde uluslararası düzeyde "Dünya Nüfus Konferansı" toplanmış, daha sonraki yıllarda da benzer çalışmalar sürdürülmüştür.

3. TÜRKİYE'DE CUMHURİYET DÖNEMİNDE NÜFUS

Yeni Türkiye Devletinin kurulmasından sonra 1927 yılında yapılan ilk nüfus sayımına göre, ülke nüfusu 13.648.270 kişidir. Kalabalık nüfuslu büyük bir devlet iken - 1844 yılında imparatorluk nüfusu 35.5 milyon - küçük bir toplum haline gelinmesi, o devrin yöneticilerini nüfus artışına teşvik etmiştir. Memurlara çocuk zammı verilmesi, belli sayıda çocuğu olanların bazı kamu sorumluluklarından muaf tutulması ve hatta 6 çocuklu ailelere madalyon verilmesine kadar giderek artan teşvikler ülke nüfusunun hızla artmasına yol açmıştır.

1950'li yılların sonuna kadar uygulanan nüfus artış hızını yükseltici politikaların bir sonucu olarak, Türkiye'de nüfus artış hızı 1955 - 1960 döneminde yüzde 2.85 gibi yüksek bir seviyeye yükselmiştir. Planlı dönemin başından itibaren, bu yüksek nüfusun artış hızının ekonomik ve sosyal gelişme üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılması amacıyla, nüfus artış hızını azaltıcı bir politika benimsenmeye başlanmıştır. Kalkınma planlarında sadece nüfus artış hızı kontrolü değil aynı zamanda nüfusun sağlık, eğitim, beslenme ve barınma imkanlarının artırılması da önem kazanmıştır.

[18] Mahir Füsunoğlu (1988); **"Tarımsal Üretim, Nüfus ve Çevre"**, Nüfus ve Çevre Konferansı, T.Ç.S.Y. Yayını, Ankara, s. 74.

[19] Bu konuda bkz. Koray Başol (1985); **Doğal Kaynaklar Ekonomisi**, İzmir, s. 161-185.

A. KALKINMA PLANLARINDA NÜFUS POLİTİKASI

Türkiye'de hızlı nüfus artışı ile ilgili sorunlar ilk defa resmi olarak Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında ele alınmıştır. Bu planda, ülkemizde hızlı nüfus artışının, milli gelir artış hızını aşmasının;

* kişi başına gelir artışını ağırlaştıran,
* yatırımların niteliğini etkileyen,
* ülkenin tüketim ihtiyaçlarını arttıran,
* işgücü arzını olumsuz etkileyen birtakım önemli sorunların nedeni olacağı görüşleri yer almıştır.

Türkiye Büyük Millet Meclisinin 1 Nisan 1965 tarihinde kabul ettiği "Nüfus Planlaması Kanunu" ile kişilere "istediği zaman istediği sayıda çocuk yapma özgürlüğü" tanınmıştır. Türkiye'de bu tarihten sonra, etkin bir "nüfus planlaması" programı uygulandığı söylenemez. 1960 - 1965 döneminde Türkiye nüfusundaki yüksek artış oranının az çok muhafaza edildiği ve bunun yılda yüzde 2,6 civarında bulunduğunu söylemek mümkündür.

1965-70 döneminde, Türkiye nüfusunda büyük bir artış görülmemektedir. Bu artışın nedenleri aşağıda gösterilmiştir.

* bu dönemde yurt dışına çalışmaya giden işçiler sayısındaki çoğalma önceki dönem kadar şiddetli olmamış ve böylece nüfustaki artış hızını azaltıcı yönde fazla etkilememiştir.
* 1945-50 döneminde doğumlarda yüzde olarak kız bebeklerin fazlalığı 1965-70 yılları üzerinde nüfus açısından etkili olmuş ve nüfus artışı görülmüştür. Bununla beraber, nüfustaki artış hızı yine de 1950-60 yılları oranında değildir. Bu değişmeyi; kentleşme, sanayileşme, kısmen de aile planlaması metodları ile doğumların etkilediği söylenebilir.

1968 yılında uygulamaya geçilen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında, konuya yaklaşımın bir miktar nitelik değiştirdiğini görmekteyiz. Buna göre; "nüfus planlaması" deyiminin yerini "aile planlaması" almıştır. Bu değişikliği, konuya bir ulusal sorun yerine, bir aile sorunu olarak bakılmak istendiği şeklinde yorumlamak mümkündür.[20] Planın, programın amacının daha çok annenin ve çocuğun sağlığını korumak olduğu anlaşılmaktadır.

[20] Baran Tuncer (1975), "Türkiye İçin Bir Nüfus Politikası Üzerine Düşünce ve Öneriler", **Dünyada ve Türkiye'de Nüfus Sorunları Semineri**, s. 160.

1973-77 döneminde uygulanmak üzere hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında, nüfus konusundaki yaklaşımın biraz daha değiştiğini görüyoruz. Planda "hızlı nüfus artışı" Türk toplumunun uzun dönemde çözümlenmesi gereken sorunları arasında gösterilmekle birlikte, bu alanda herhangi bir politika veya tedbire rastlanmamaktadır. Bu da Planın hazırlanmasında; nüfus alanında herhangi bir politikaya gerek görülmediği, "yüksek doğurganlığın yalnız uzun dönemde sosyo-ekonomik gelişmeden etkileneceği" görüşünün hakim olduğu izlenimini vermektedir. Kalkınma Planında, aile planlaması faaliyetleri, ana ve çocuk sağlığı programını destekleyen bir sağlık hizmeti olarak düşünülmektedir.

1979 - 1983 yıllarını kapsayan Dördüncü Beş Yıllık Planda, doğurganlık düzeyi, ölüm ve sınaileşme ile birlikte göçler gibi üç temel demografik öğenin nüfus yaş yapısını etkilediği ve bütünlüğü sağlayacak bir program çerçevesinde nüfus politikasının yürütülmesi gerekliliği vurgulanmaktadır. Ayrıca ana sağlığına zarar verecek uygulamaların sona erdirilmesi amacıyla, aile planlaması programlarının, ana ve çocuk sağlığı hizmetleriyle birlikte, sosyalleştirme programı bütünlüğü içinde ele alındığı belirtilmiştir.[21]

Beşinci ve Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planlarında; nüfusun istikrarlı ekonomik gelişme ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu bir yapıya kavuşturulmasının esas alınacağı belirtilmektedir. Ayrıca, temel sağlık hizmetleri sistemi içinde ana-çocuk sağlığı ve aile planlaması hizmetleri önemini korumaktadır.

Genel olarak değerlendirildiğinde nüfusun insan gücü planlamasındaki önemi anlaşılmış ve tek başına değerlendirilmemesi konusuna ağırlık verilmiştir. Yapılan tahminler, Türkiye'nin toplam nüfusunun 1994 yılında 61.8 ve 2000 yılında ise 66.5 milyona yükseleceğini göstermektedir. Bu nüfus büyüklüğüyle Türkiye, dünyanın en büyük nüfuslu ülkeleri arasında 15 inci sıraya yükselecektir. Böylece Türkiye'nin dünya nüfusu içindeki payının da yüzde 1.09 seviyesine ulaşması beklenmektedir.[22] Bu gelişim de daha fazla eğitim, sağlık, konut v.b. hizmet talebi anlamına gelmektedir.

B. NÜFUS YOĞUNLUĞU

Belirlenen nüfus miktarı ile, bu nüfusun üzerinde yaşadığı toprakların yüzölçümü arasındaki oran bize nüfus yoğunluğunu vermektedir.

[21] **Türkiye'nin Nüfus Politikası** (1983); T.Ç.S.Y. Yayını, Ankara, s. 56.

[22] Belma Üstünışık (1989); **Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Nüfus Yapısının Özellikleri ve Gelecekteki Etkileri**, DPT, Ankara, (çoğaltma), s. 3.

Buna "yoğunluk endeksi" de denilmektedir. Türkiye nüfusu ülke yüzölçümü olan 780.576 km² bölündüğünde nüfus yoğunluğu 1927 nüfus sayımında 18, 1950'de 27, 1960'da 36, 1975'de 52 ve 1985 yılında 65 ve 1990 yılı için 72 değerine ulaşılmaktadır.

Yukarıdaki rakamlara dikkat edilecek olursa, Türkiye'de nüfus yoğunluğu her geçen yıl bir artış göstermektedir. Ancak bu değerler Türkiye'nin ortalama nüfus sıklığı olarak kabul edilemez. Nitekim, Türkiye'nin çeşitli bölgelerinde km² ye düşen insan sayısı, ortalama yoğunluk sayısının altında olduğu halde, diğerlerinde bu ortalama miktarı çok aşmaktadır. Bununla beraber nüfus artış hızının yüzde 2.5 civarında dolaşması Türkiye nüfusunun 28 yılda iki misli olacağı sonucunu vermektedir. Buna karşılık A.B.D. nüfusunun 95 yıl ve Japonya'nın ise 100 yıl sonra ancak iki katına ulaşması beklenmektedir.[23] Belirtilen gelişmeyi değerlendirmek için nüfus artışı ile kalkınma politikasına ilişkin görüşlere ikinci bölümde yer verilmiştir.

EKONOMİK VE SOSYAL KALKINMADA NÜFUS FAKTÖRÜ

Gelişmekte olan ülkelerin önemli özelliklerinden biri de ikili ekonomik yapıya sahip olmalarıdır. Başka bir ifadeyle aynı ekonomik bütün içinde birbirlerinden çok farklı iki ayrı yapı bulunmaktadır. İlkel öğretim tekniklerini uygulayan tarımsal işletmeleri, küçük ticari işletmelerini ve el sanatlarını içine alan geleneksel sektörle, çağdaş teknolojiyi uygulayan faaliyet kollarını kapsayan modern sektördür. Bu ikili yapı yalnız ekonomik alanda değil aynı zamanda toplumsal ve kültürel özelliklerde de mevcuttur. Aşağıda bu konuya değinilmiştir.

I. GELİŞEN ÜLKELERDE NÜFUSUN EKONOMİK ETKİLERİ

Geleneksel sektör, aile veya küçük toplulukların ihtiyaçlarını karşılamak için üretim yapmakta ve para ekonomisine kısmen bağlı bulunmaktadır. Artan nüfusu bu kesim emmekte ve nüfus artışı devam etikçe doğal kaynaklar, sermaye ve emek arasındaki denge bozulmakta ve gizli işsizlik yaygın bir hal almaktadır.

Tarım sektöründe çalışan nüfus başına verimliliğin artması, sanayi sektörü için işgücü sağlamaktadır. Tarımda gizli işsizlik yaygın olmakla beraber daha ileri bir teknolojiye geçilmeden işgücünün tarımdan sanayi sektörüne transferi tarımsal üretimde bir azalma ile fiyat artışlarını beraberinde getirmektedir.

[23] İbrahim Tanyeri - Sunday Üner (1987); **Nüfus ve Ekonomi**, T.Ç.S.Y. Yayını, Ankara, s. 12, ayrıca bkz. Sunday Üner (1972); **Nüfus Bilim Sözlüğü**, Ankara.

Nüfusun büyük bir kısmı tarım sektöründe bulunduğu için tarımsal gelirlerin artması, piyasanın genişlemesini sağlayacak en önemli etkendir. Tarımsal gelirleri arttıracak bir verimlilik artışı görülmediğinde nüfusun büyük bir kısmı geleneksel sektörde kalmaktadır. Piyasanın genişlemesini ve yeni faaliyet kollarının açılmasını sağlayacak talep artışı olmadığında para ekonomisinin sınırları da genişleyememektedir.

A. GELİŞEN ÜLKELERDE NÜFUS VE YATIRIM İLİŞKİSİ

Gelişmekte olan bir ülkenin en beilrgin özelliği; sermayenin, diğer üretim faktörlerine göre kıt ve tasarrufların yetersizliği nedeniyle sermaye stokunu arttırabilmesi imkanlarının sınırlılığıdır. Tasarrufların yetersizliği, bir yandan gelirlerin düşük olmasına ve artan nüfustan dolayı gelir artışının önemli bir kısmının tüketime gitmesine; diğer yandan geçimlik kesim dışında ekonominin bütün gruplarında, özellikle yüksek gelir gruplarında güçlü tüketim eğilimine bağlıdır.

Nüfus artış oranı, toplam tüketim harcamalarını arttırdığı için tasarrufların artış hızını yavaşlatarak aynı zamanda işgücü ile sermaye arasındaki dengesizliğin daha da fazlalaşmasına sebep olmaktadır.

Nüfus artışı, gelişmenin ilk safhalarında hemen yükselmektedir. Bunun başlıca sebebi, sağlık faktörünün önem kazanmasıyla ölümlerde önemli bir azalma meydana gelmesi ve doğumların artmasıdır. Bu değişme, hızlı gelişme sürecinin sağlanamadığı ülkelerde nüfus başına gelir artışını düşürerek toplam gelirlerden tüketime ayrılan payın büyümesine sebep olmaktadır. Neticede, tasarruflar istenilen seviyede artmamakta ve hatta düşebilmektedir. Tarımsal ürünlere talep arttığında "tarımda azalan getiri" esas olduğundan eğer üretim tekniklerinde bir ilerleme olmaz ve toprağın verimliliğini arttıracak bazı yatırımlar yapılmazsa, tarımsal ürünlerin maliyeti yükselmekte ve bu gelirin tüketime ayrılan kısmının daha da artmasına sebep olmaktadır. Buna bağlı olarak, sermayeye fon tahsis edilememesi, sermaye işgücü arasındaki açığın büyümesine, açık ve gizli işsizliğin başlamasına yol açmaktadır.

Nüfus artışının piyasanın genişlemesi üzerindeki etkileri de olumsuzdur. Tüketim harcamalarının artışıyla birlikte kişi başına düşen gelirde önemli bir artış meydana gelmediğinde, büyük çoğunluk piyasadan mal talep edememekte ve sanayi kollarının gelişmesi için elverişli bir ortam oluşamamaktadır.[24]

Genel olarak değerlendirildiğinde, az gelişmiş bir ekonomi, hızlı bir nüfus artışı karşısında bir çıkmaz içerisindedir. Artan nüfustan fay-

[24] Sevim Görgün (1973); **Maliye Politikası**, İstanbul, s. 130.

dalanmak için daha fazla sermayeye ihtiyaç vardır. Fakat bunu sağlayacak tasarruf artışını nüfus artışı engellemektedir. Öte yandan hızlı nüfus artışı mülkiyet ve işletmenin sürekli parçalanmasına da[25] yol açmaktadır.

B. NÜFUS ARTIŞI VE EKONOMİK KALKINMA

Devletlerin amacı, kendi toplumlarının iktisadi refahını arttırmaktır. İktisat teorisi içinde yer alan ve yakın zamanlarda büyük gelişmeler kaydeden refah ekonomisi teorisi, yani iktisadi optimum, U. Hicks tarafından şu şekilde açıklanmaktadır: "Söz konusu husus, mümkün olan çeşitli amaçlardan en iyisini veya ekonomik olmayan belli bir amaca ulaşabilmek için ekonomik yönden en iyi yolu bulacak iktisat politikasının isabetli kriterlerini tayin etmektir".[26]

Dinamik optimum refah teorisinin esası, kişinin veya grubun durumunda iyileşme yaratıldığında, başkasının durumunda kötüleşme ortaya çıkmaması anlatımını taşımaktadır. Bir süreçte ekonomik büyüme oranının azaltılması teşebbüsünü, bazı bakımlardan insanın hayatta kalma yarışını teminat altına almak olarak değerlendirilebilmektedir. Bu gelişim "sürdürülebilir kalkınma" projelerini gündeme getirmiştir.

Pareto ölçütü, bize bir bakıma ekonomide büyüme planını ortaya koymaktadır. Gelecek süreçte yenilenemez doğal kaynaklar azar azar yok olmaktadır. Toplum gelecekte ne gibi bir yapıyla karşılacaktır. Ekolojik değişmeler (demografik, sosyo-ekonomik, teknik, biyolojik, psikolojik ve politik) arasındaki ilişkiler nasıl gerçekleşecektir. Bu birbirlerinden, ayrı alanların herbiri henüz daha çözülmemiş sorunlarla yüzyüzedir. Ancak bu özel sorunlara ilave olarak temel sorun, biri diğerine ulaşan bu alanların birlikte gelişmesinin nasıl sağlanacağıdır. Sistemi bir bütün olarak görmek zorundayız. Kanaatimizce bu bizim zayıf yönümüzdür. Bu anlamda çok yeni olarak düşündüğümüz bu dinamik sosyal sistemdeki iç ilişkilere her disiplin zaman ayırmaktadır.

Forrester (1971) ve Meadows (1972), toplam nüfus ve nüfus başına ürünlerin artışı ile ortaya çıkan ekonomik gelişmenin, toplam ekonomik faaliyetleri arttırdığını ileri sürerek üç farklı tartışmayı başlatmışlardır. Bu konular ana başlıklarıyla; mekanın sınırlılığı, mineral - petrol kaynakları gibi yerine konulamaz sınırlı stokların varlığı ve ekonomik faaliyetlerin kirletici etkilerinin çevre tarafından bertaraf edilmesinin bir sınırı olduğudur.

[25] Korkut Boratav (1980); **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, Ankara, s. 84-88.

[26] Halil Nadaroğlu (1978); **Mahalli İdareler**, İstanbul, s. 40.

Bütün bunlar gerçekten ekonomiyi sınırlayıcı unsurlardır ve ekonomistler makina ve bina yapımı için gerekli emek arzının elde edilebilirliğini de dördüncü unsur olarak ilave etmektedir. Genel olarak değerlendirildiğinde; nüfustaki hızlı büyümenin, bizi yaşama standardını azaltacağı görüşüne yakınlaştırdığı düşünülmektedir.[27]

Nüfus artışının ekonomik gelişmeyi ne yönde ve ölçüde etkilediği konusu, günümüzde özel bir önem taşımaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde de nüfus büyük bir hızla artmaya devam etmektedir. Nüfus artışını çeşitli çevreler ekonomik gelişmeye etkisi yönünden farklı şekillerde değerlendirmektedirler. Bazıları böylesine bir nüfus artışının ekonomik gelişmeyi yavaşlatacağı hatta durduracağı görüşünü savunurken, diğerleri, böyle bir endişenin yersiz olduğunu söylemektedirler. Bunun yanında, hızlı nüfus artışının ekonomik gelişme çabalarını destekleyeceğini söyliyen küçük bir azınlık da vardır. Bu nedenle, günümüzde karşılaşılan hızlı nüfus artışının ve yüksek doğurganlığın ekonomiyi nasıl etkileyeceği sorunu konumuz bakımından çok ilginçtir.

Bazı iktisatçılar ekonomik gelişmeyi herşeyden çok nüfus artışına bağlamaya çalışmışlardır. Örneğin Hicks'e göre, son iki yüzyıllık dönemde görülen gelişme, geniş ölçüde nüfusun daha önce görülmeyen oranlarda artmış olmasının bir ürünüdür.[28]

Bize göre, nüfus artışı ile ekonomik gelişme arasındaki ilişki konusunda üzerinde durulması gereken nokta söz konusu ilişkinin karmaşık niteliğidir. Özellikle ekonomik kalkınma süreci, yalnız nüfus değil, fakat önemli bir kısmı kuramsal olmak üzere pek çok diğer değişkenle de yakından ilişkilidir. Böylesine karmaşık bir olayda nüfus değişkenini diğerlerinden ayırmanın ve yalnız nüfusun gelişme üzerindeki etkisini tanımlamaya çalışmanın güçlüğü açıktır.

Nüfus artışının ekonomik ve sosyal alanlardaki etkisini birbirinden ayırmada birçok güçlüklerle karşılaşılmaktadır. Çünkü ekonomik ve sosyal olaylar çoğu zaman birbiri içine girmiş durumdadır. Nitekim istihdam ve işsizlik; hem ekonomik ve hem de sosyal yönlere sahip bir olaydır.

Farklı nüfus artışı hızında üretimin değişmesi halinde düşük doğurganlığın daha yüksek birey başına gelir, yüksek doğurganlığın daha düşük bir gelir sağlayacağı açıktır.

[27] J.A. Butlin (1981); "Environmental quality and resource use under leissez-faire" **Economics of Environmental and Natural Resources Policy**, (Edit - J.A. Butlin), London, s. 13.

[28] Baran Tuncer (1976); **Ekonomik Gelişme ve Nüfus**, Ankara, s. 53.

Gelişmekte olan ülkelerde niteliksiz işgücü arzının çok, buna karşılık nitelikli işgücünün kıt bulunduğu da bir gerçektir. İşgücünün niteliğini etkileyen faktörler; onun eğitimi, beslenmesi ve sağlıklı olmasıdır. Nispeten düşük bir doğurganlık düzeyinde, ailenin ve toplumun kaynaklarını daha az sayıda çocuğun yetişmesi için kullanabileceği kabul edilirse, bunun işgücünün verimini olumlu etkileyebileceği düşünülebilir.

İkinci önemli nokta, teknolojik gelişme ile sermaye birikimi arasındaki yakın ilişkidir. Teknolojik ilerlemeden anlamlı bir şekilde yararlanmak için yüksek düzeyde bir sermaye birikimi gereklidir. Yüksek doğurganlık sermaye birikimini olumsuz yönde etkilediği ölçüde teknolojik gelişmeden yararlanma olanaklarını sınırlayacaktır. Sadece maddi faktörleri değişmez kabul edip, beşeri faktörleri ayarlamak şüphesiz, ülkelerin milli siyaseti açısından dengeli ve makul bir çözüm tarzı değildir.[29]

Bununla beraber, az gelişmiş ülkelerin içinde bulundukları şartlar bellidir. Bir yandan gizli işsizlik, kalabalık nüfus, diğer yandan fakirlik gibi bu sebepler biraraya gelerek, bu kısır ve kör çemberin kırılmasını önlemektedir. Nurkes'in deyimi ile "fakir oldukları için fakirdirler".[30]

Toplum, gelirlerinin bir kısmını tasarruf ederek, nüfusa yeni katılanların okul, hastane ve iş ihtiyaçları için yatırım yapmak zorundadır. Bir toplum, birey başına gelirin artmasını amaçlıyorsa üretken yatırımlara yönelmelidir. Herhangi iki ülkede eşit sayıda nüfus, milli gelir ve kaynak dağılımı bulunduğunu varsayarsak, birey başına gelirin aynı kalması için nüfusu daha hızlı artan ülkenin gelirinin daha büyük bir yüzdesini tasarruf ederek yatırımlara ayırması gerekir. Öte yandan, eğer her iki ülkede de tasarruf oranı aynı olursa, nüfusu daha hızlı artan ülkenin daha düşük bir gelişme hızı ile karşılaşması beklenmektedir.

Nüfus sorunlarının politik yönü bulunmaktadır. Güçlü ülkeler, kendi ülkelerinde doğum artışını teşvik ederken; gelişen ülkelerde nüfusun kontrol edilmesi fikrini savunmaktadırlar. Nitekim, A.B.D., bir taraftan teorik çalışmalarla nüfus artışının çeşitli olumsuzlukları, iktisadi refahı azaltıcı, kalkınmayı engelleyici etkisini ve dünya açlık tehlikesi gibi çeşitli konuları incelerken; diğer taraftan kendisi herhan-

[29] Sabahattin Zaim (1973); **Türkiye'de Nüfus Meselesi**, İstanbul, s. 49.

[30] Mehmet Eröz (1977); **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, İstanbul, s. 323.

gi bir nüfus politikasına sahip değildir. Yine, AT ülkeleri çok düşük ve hatta azalan nüfus artış hızı ile yaşlı nüfus yapısına sahip bulunduğu için, büyük bölümü özellikle son yıllarda nüfusu artırıcı politikalar izlemektedir.[31]

Türkiye'de nüfus fazlalaşmasının bir takım olumlu sonuçlar yaratacağı iddia edilebilir. Örneğin, bu sayede doğal kaynaklarımızın işletilmesine gidileceği, ihtisaslaşmaya daha da hız verileceği ve belki de siyasi-askeri güç kazanılacağı ileri sürülebilir. Bunlar nüfusun artması lehinde bizim de inandığımız unsurlardır. Ancak çoğalan nüfusun medeni insanlara yakışır bir biçimde sağlığının korunması, eğitilmesi, ona iş sağlanması gereklidir. Kimse vatandaşının sefil aç yaşamasını istemez. Nüfus zaman içinde artacaktır, bununla beraber, yukarıda sayılan koşullar yerine getirilmelidir. Aksi halde, dünyaya gelen her fazla nüfusun evvela ailesine, sonra topluma ve nihayet ekonomiye bir yük olacağı unutulmamalıdır. Türkiye'nin mevcut sosyal ve iktisadi şartları hızla çoğalmayı gerektirecek nitelikte görülmemektedir.

Genel olarak değerlendirildiğinde, Türkiye'nin besleyebileceği ve bilhassa yetiştirebileceği miktarda nüfus artışına sahip olması, herşeyden önce mükemmel bir iktisadi gelişmenin gerçekleşmesi bakımından gereklidir.

Her yıl dünyaya gözünü açan çocukların sağlığı, eğitimi ve mevcut nüfusun refah seviyesinin yükseltilmesini sağlıyacak, akılcı nüfus politikası uygulanmadan, Türkiye'de gerçek iktisadi kalkınmayı gerçekleştirmenin mümkün olmayacağı görüşünü taşımaktayız.

2. NÜFUS ARTIŞININ ETKİLEDİĞİ BAŞLICA DEĞİŞKENLER

Türkiye'de nüfus artışı oranının yüksek olması birtakım ekonomik ve sosyal sorunlar yaratmaktadır. Bu sorunların başında hiç şüphesiz, beslenme ve barınma gelmektedir. Özellikle büyük kentleri sürekli bir şekilde çeviren gecekonduların ortaya çıkardığı sosyo-ekonomik sorunlar, planlı dönemde önceliklerin, kentlerdeki dar gelirlilere ve yoksullara yöneltilmesini gerektirmiştir.

A. İSTİHDAM

Günümüzde tartışılan önemli konuların başında nüfus artışı ve tam istihdamı gerçekleştirme gelmektedir. Gelişme halindeki ülkelerde nüfus, işgücü ve istihdam faktörleri arasındaki ilişkileri incelemek ve bu

[31] Üstünışık, a.g.m., s. 18.

dınamik faktörlerden birisi olan istihdamı öncelikle arttırmak önem taşımaktadır.

Ülke nüfusumuz hızla artmakta ve kent nüfusunun toplam nüfus içindeki payı büyümektedir. Toplam nüfus artış hızı 1935 yılında yüzde 2.11, 1950 yılında ise yüzde 2.17 ye ulaşmıştır. 1970 yılında bu oran yüzde 2.51 iken, 1980 yılında yüzde 2.06 ya düşmüş ve 1985 yılı itibariyle tekrar artarak yüzde 2.48 e ulaşmıştır. 1987 yılı için bu değer yüzde 2.46 dır. Öte yandan kentli nüfusun genel nüfus içindeki payı da yıllar itibariyle artmaktadır.

Cumhuriyetin ilk yıllarında, kırsal nüfusun genel nüfus içindeki payı yüksektir. 1927 yılında kentli nüfusun toplam nüfus içindeki payı yüzde 16.25 iken, kır nüfusu için bu pay yüzde 83.75 dir. Ancak zaman içinde kentli nüfus artmış, 1980 yılında yüzde 46.45 ile hemen hemen kırsal nüfusa yaklaşmıştır.[32] Daha sonraki yıllardaki değişme kırsal alanlar aleyhine olmuştur.

VI. Plan döneminde, kentleşme hızının, V. Plan dönemine göre nisbi bir azalma ile ortalama yüzde 4,58 oranında gerçekleşeceği tahmin edilmektedir. Kent nüfusunun toplam nüfus içindeki payının 1994 yılında yüzde 56.75 e ulaşması, buna karşılık, kır nüfusunun payının azalma eğilimini devam ettirmesi buna göre kent nüfusunun 35.1 milyon olması beklenmektedir. Aşağıdaki tabloda 1989-1994 dönemi itibariyle kent, kır nüfusları ve ortalama kentleşme hızı yer almaktadır.

PLAN DÖNEMİNDE TOPLAM KENT KIR NÜFUSLARI VE ORANLARI

Bin kişi

Yıllar	Toplam nüfus	Kent nüfusu	Kır nüfusu	Kentleşme oranı (%)
1989	55.255	28.054	27.201	50.77
1994	61.825	35.089	26.736	56.75

Kaynak: DPT., A.B.Y.K.P., s. 314.

DÖNEMLER İTİBARİYLE ORTALAMA KENTLEŞME HIZI

Dönemler	Yıllık Ortalama kentleşme hızı %
1980-84	5.14
1985-89	4.87
1990-94	4.58

Kaynak: DPT., A.B.Y.K.P., s. 314.

[32] Zerrin Toprak (1987); Kent Yönetimi ve Politikası, İzmir, s. 17-20.

Dönemler itibariyle yıllık ortalama kentleşme hızı değerlendirildiğinde azalma eğilimi görülmektedir. 1950-1955 döneminden sonra nüfus hareketlerinin İstanbul, Ankara ve Bursa gibi büyük kentlere yöneldiği anlaşılmaktadır. 1970-1975 döneminde İstanbul, Ankara ve İzmir de nüfus artış hızı sırasıyla yüzde 3.68, 6.17 ve 3.68 iken 1975-1980 döneminde artış hızı yüzde 1.88, 2.28 ve 3.14 değerini almıştır. 1980-1985 yılları itibariyle İstanbul'un nüfus artışı yüzde 4.23, Ankara'nın yüzde 3.85 ve İzmir'in yüzde 3.17 olarak belirlenmiştir. 1985 yılından itibaren, kent nüfusunun payının Adana, Antalya, Bursa ve İçel illerinde yoğunlaştığı görülmektedir. 1991 yılında, Ankara, İstanbul ve İzmir illerindeki kent nüfusunun toplam 12.2 milyona ulaşacağı tahmin edilmektedir. Bu nüfus, toplam kent nüfusunun yüzde 40'ını oluşturacaktır. Belirtilen bu illerimize ilave olarak Adana, Antalya, Bursa ve İçel birlikte değerlendirildiğinde, bu alanlardaki kent nüfusunun 16 milyona ulaşması ve toplam kent nüfusunun yüzde 52'sinin bu yörelerde yaşaması[33] beklenmektedir.

Ülke nüfusunun özellikle büyük kentler ve metropoliten alanlarda yoğunlaşacağı açıkça görülmektedir. Bu gelişmeyi bir bakıma nüfusun sosyal ve ekonomik etkilerinin yoğunlaşacağı yönüyle değerlendirmek gerekmektedir. Buna göre, fiziki plan, arsa, altyapı, ulaşım, istihdam, konut, eğitim, sağlık gibi alanlarda sorunlar ağırlaşmaktadır.

Aşağıdaki tabloda, 1985-1995 döneminde yıllık ortalama doğal nüfus artışları gösterilmektedir. Buna göre, 1985-1990 dönemindeki yıllık ortalama doğal nüfus artış hızı yüzde 2.21, kaba doğum oranı yüzde 2.99 ve ölüm oranı ise yüzde 0.78 dir. 1990-1995 dönemi için bu rakkamlar sırasıyla yüzde 2.16, 2.85 ve 0.69 dur.

DEMOGRAFİK ARTIŞ HIZLARI

Demografik Hızlar	DÖNEMLER 1985-1990	1990-1995
Nüfus artış hızı	2.21	2.16
Kaba doğum oranı	2.99	2.85
Kaba ölüm oranı	0.78	0.69

Kaynak: DPT, VI. Beş Yıllık Plan. s. 285.

Bu gelişmelere göre, yapılan tahminler, Türkiye'nin toplam nüfusunun 1994 yılında 61.8 milyona yükseleceğini göstermektedir. Plan döneminde, 0-14 yaş grubunun (bağımlı nüfus) payının azalacağı, buna

[33] Altıncı Beş Yılık Kalkınma Planı, (1990-1994), s. 365.

karşılık 15-64 ve 65 yaşın üstündeki yaş gruplarının payının V. Plan Döneminde olduğu gibi artmaya devam edeceği öngörülmektedir. Başka bir ifadeyle, bağımlı nüfusun azalmasıyla çalışma çağındaki nüfusun yükü azalacaktır.

Ayrıca, eğitim çağındaki (7-21 yaş grubu) nüfusun toplam nüfus içindeki payının doğurganlığın azalmasına paralel olarak düşeceği ilk, orta ve lise çağı nüfus payının azalmasına karşılık, önceki yıllardaki yüksek doğurganlığın etkisiyle yüksek okul çağ nüfusunun payının artacağı düşünülmektedir. Bu da eğitim ve istihdam konularına öncelik verilmesi anlamını taşımaktadır. Buna bağlı olarak iktisaden faal nüfusun gelişimi aşağıda gösterilmiştir.

İKTİSADEN FAAL NÜFUS

Yıllar	Nüfus	İktisaden Faal Nüfus	Yüzde %
1980	44.736.952	19.212.193	42.9
1985	50.664.458	21.579.996	42.6
1990	56.570.000	—	—

Kaynak: Başlıca Ekonomik Göstergeler (1990); Ankara, s. 147.

1994 yılında mevcut belediye sınırları içinde yaşayacağı tahmin edilen nüfusun toplam nüfusa oranının yüzde 70.72 olacağı düşünülmektedir. Ayrıca Büyük Kent belediyelerindeki nüfusun toplam belediyeli nüfusa oranının yüzde 40.42 olması beklenmektedir. Aşağıdaki tabloda bu husus gösterilmektedir.

BELEDİYELERİN NÜFUSLARININ DEĞİŞİMİ

Bin kişi

NÜFUS TOPLAM	1989	1994	Yıllık Artış %
Belediye	36.521	43.723	3.67
Büyük Kent Bel.	14.223	17.676	4.44
Bel. Nüfusunun Toplam Nüfustaki Payı %	66.10	70.72	—
Büyük Kent Bel. Nüfusunun Toplam Belediyeli Nüfustaki Payı %	38.94	40.42	—

Kaynak: DPT, Altıncı Beş Yıllık Plan, s. 320.

Nüfusun yıllar itibariyle daha çok kentsel alanlarda toplanması, bireylerin siyasi sisteme olan taleplerini çeşitlendirmekte ve arttırmakta, işgücünün planlanmasını öncelikli konuma getirmektedir. Bununla beraber ülkemizdeki işgücünün ekonomik koşullardan ayrı düşünülmesi mümkün görülmemektedir. Bu gelişim de planlamayı rasyonel ilkelere dayandırmayı zor hale getirmektedir. Aşağıda bu konu incelenmiştir.

Tarım sektöründe hızlı makinalaşma, geliştirilmiş tohumluk gübre kullanımı, sulanan tarım arazilerindeki artışlar, pazarlama usullerinin geliştirilmesi nedeniyle ürün ve verimlilik artışı sağlamakla beraber, işgücü fazlası olduğu bilinmektedir. Tarım dışı sektörlerde ise; sanayide eksik kapasite kullanımının sürmesi, gerektiği kadar yeni iş sahalarının açılamaması sebebiyle mevcut işgücü fazlasının istihdam imkanlarına kavuşturulmasında darboğazlar devam etmektedir.

İstihdam; bir ülkede, çalışmak isteyen ve çalışabilir durumdaki tüm işgücünün, yeteneklerini en üst düzeyde değerlendirebilecekleri uğraşlar ve işlerde çalışacak şekilde üretim sürecinde yerlerini almalarıdır. Teoride bu şekilde tanımlanan tam istihdama ulaşmış bir ülkede, gerek nicelik gerek nitelik olarak işgücünün sahip olduğu bilgi ve becerilerin, üretim faaliyetlerinin tüm yönlerinde tam değerlendirildiği kabul edilmektedir.

Bunun yanında kişilerin çalışıyor olmasına karşın, yarattıkları katma değerin azlığı "düşük istihdam"ı meydana getirmektedir. Ayrıca geleneksel tarım faaliyetlerinde hava koşullarına bağımlı iş programlarının doğal sonucu olarak, inşaat ve turizm gibi işyerlerinde olağan biçimde gözlenen esas faaliyetin durduğu dönemlerde vaktin boşa geçirilmesiyle, eksik istihdam ortaya çıkmaktadır. Ülkemizde, kırsal kesimden gelen nüfusu emecek sanayileşmenin ürünlerine henüz bütün boyutları ile ulaşılamamıştır. Aşağıdaki tabloda istihdamın sektörel yapısı yer almaktadır.

İSTİHDAMIN SEKTÖREL YAPISI

Sektör	Birim	1983	1985	1990
Tarım	yüzde	53.6	52.7	50.9
Sanayi	yüzde	14.8	14.8	13.7
Hizmetler	yüzde	31.6	32.5	35.4

Kaynak: DPT.

Tablodan da anlaşıldığı gibi, ülkemizde tarım sektörü 1985-1990 döneminde gerileme görülmesine rağmen ağırlığını korumaktadır. Öte yandan, hizmetler sektörü yılllar itibariyle artmaktadır. Aslında 1927 yılından beri çeşitli ekonomik politikalar uygulanarak ulusal sanayi oluşturulmaya çalışılmaktadır. Sanayi sektöründeki gerilemeyi, tek başına teknolojideki yeniliklerin işgücünü açığa çıkarmasıyla ilişkilendirmek mümkün görülmemektedir.

YURTİÇİ İŞGÜCÜ PİYASASINDA GELİŞMELER

15 + YAŞ, Bin kişi

YILLAR	1982	1983	1984	1985	1986	1987	1988	1989	1994
Sivil İşgücü	16.306	16.662	17.024	17.395	17.708	18.027	18.350	18.680	20.937
Sivil İstihdam	14.393	14.649	15.019	15.360	15.843	16.316	16.550	16.733	19.117
İşsiz	1.914	2.014	2.005	2.034	1.866	1.710	1.800	1.947	1.820
İşsizlik oranı (%)	11.7	12.1	11.8	11.7	10.5	9.5	9.8	10.4	8.7

Kaynak: DPT, DİE.

Tablodan da görüldüğü gibi, sivil işgücü yıllar itibariyle değerlendirildiğinde 1986 yılına kadar hızla azalmış daha sonra istikrarını korumuştur. İşsizlik oranında 1982 yılından itibaren azalma görülmekle beraber 1989 yılında yüzde 10.4 ile artış ortaya çıkmıştır. 1994 yılı tahminlerine göre işsizliğin yüzde 8.7 ye düşmesi beklenmektedir. Buna bağlı olarak, istihdamın gelişmesini sağlayacak ortamın yaratılması ve sürdürülmesi gerekmektedir. Bu çerçevede genel hedefler doğrultusunda yatırımların teşvik edilmesi, müteşebbislik ruhunun ve teşebbüs gücünün geliştirilmesi, küçük ve orta ölçekli teşebbüslerin desteklenmesi, nitelikli işgücünün yetiştirilmesi önem kazanmaktadır.

Çalışma istek ve yeteneğinde olup da işsiz kalmak, başka bir ifadeyle çalışma olanağı bulamamak insan yaşamı üzerinde derin ekonomik, sosyal ve moral etkiler bırakmaktadır. Özellikle, ücretli durumda bulunan kimselerin işsiz kalmalarının sonuçları çok daha ağır olmaktadır. Bu nedenle çeşitli olayların etkisi altında ortaya çıkan işsizlikle mücadele, bugünkü toplumların ve devletlerin en başta gelen görevlerinden biri olmuştur. İstihdam sorununun işçi açısından önemli yanı ise, istihdamın istikrarlı olmasıdır. Çalışma hakkı istihdamın sürekliliği ile bir anlam kazanmaktadır.

Aslında işsizliğe karşı ilgisiz kalmak çağdaş devlet anlayışıyla bağdaşmamaktadır. Nitekim, Anayasamız, "sosyal devlet" ilkesini benimseyerek, çalışmayı herkesin hakkı ve ödevi saymış ve işsizliği önleyici tedbirler almayı ana hareket noktası olarak seçmiştir. (1982 Anayasası md. 49)

Genel olarak değerlendirildiğinde, işsizlik 1989 yılında 10.4 ile Türkiye'nin önemli sorunlarından birisi olarak önemini korumaktadır. Nüfus artışının son yıllarda düşme eğilimi göstermesine rağmen, ekonomik yapıda görülen değişiklikler, köyden kente göçler, üretim yapısı ve pazarlaması, mesleki ve sosyal tercihler, bölgelerarası işgücü akımının sağlanmasındaki güçlükler, işgücüne katılma oranı, eğitim yapısı gibi

oldukça karmaşık nedenlerden kaynaklanan işgücü fazlası sorunu bulunmaktadır.

B. BESLENME

Hızlı nüfus artışının, dünya düzeyinde olması bile bölgesel bazı çok ciddi besin maddeleri arzı sorununu yaratacağını ve gelişen ülkelerin bundan önemli ölçüde etkileneceği düşünülmektedir. Gelişmekte olan ülkeler açısından beslenme konusunda önemli konu, bu sorunun nüfus artışı ile ilişkisidir. Talep artışının bir kısmı gelirlerdeki artış ile ilişkilidir. Ancak hızlı nüfus artışının besin maddeleri üzerinde yaratacağı baskıyı küçümsemek mümkün değildir. Gelişmekte olan ülkelerde yılda yaklaşık yüzde 2.4 civarındaki nüfus artışı, her yıl 70 milyon yeni tüketici yaratmaktadır.

Gelecekteki teknolojik gelişmeler bir yana, bugün bilinen teknoloji ile dünya besin üretimini bugünkü düzeyin çok üstüne çıkarmak mümkündür. Sulama tesislerinin yapılması, daha yoğun makineleşme ile hem verim arttırılabilir hem de yeni topraklar ekime açılabilir. Ancak bu gelişim bir zamanlama sorunu olduğu kadar yüksek düzeyde sermaye birikimi ve ileri bir organizasyon gerektirmektedir.

Ekonomik gelişmişliğin temel ölçütü doğal kaynaklardan çok teknolojidir. Buna ilave olarak doğal kaynaklar büyük ölçüde kalkınmanın fonksiyonudur. Esasen sorun doğal kaynakların dağılımındaki eşitsizlik ve gelişmemiş ülkelerin doğal potansiyellerini girdi olarak ekonomilerine yansıtamamaları konusunda düğümlenmektedir.

Gelişmemiş ya da gelişmekte olan ülkelerin karşılaştığı sorunların en önemlilerinden birisi, kentlerde yaşam koşullarının yetersizliğidir. Tarım sektöründe önemli gelişme kaydedilse de kentlerdeki yoğun nüfus ve nitelikli işgücünün fazlalığına bağlı olarak beslenme probleminin olanca zorluğu içinde sürüp gideceği düşünülmektedir. Halk sağlığı hizmetlerinin yetersizliği, su ihtiyacının gerektiği gibi karşılanamaması ve salgın hastalıkların öldürücü etkisinin ortaya çıkmasına yol açacaktır. Bu değişim, başlangıçta hızla düşen ölüm oranlarını bir kez daha az gelişmiş ülkeler aleyhine çevirebilecektir.

C. EĞİTİM VE SAĞLIK HİZMETLERİ

Eğitim ve sağlık hizmetleri ile nüfus artışı arasında yakın bir ilişki vardır. Eğitim, ekonomik gelişme sürecinin ayrılmaz bir parçasıdır. Çünkü iyi eğitilmiş yeterli sayıda insan gücü, hızlı ekonomik gelişmenin ön koşullarından birisidir.

Kadının eğitimi yanında, onun toplum içindeki sosyal statüsünü temin için gerekli tedbirlerin alınması da, nüfus politikasının ihmal edilemeyecek bir unsurudur. Erkeklerle eşit hak ve yükümlülüklere sahip olan kadın, toplum hayatına daha aktif ve bağımsız bir biçimde katkıda bulunabilecektir. Nüfus politikasının başlı başına önem kazandığı ülkemizde aslında kadın hakları bakımından oldukça kısa zamanda önemli bir mesafe alınmış bulunmaktadır. Ancak, yaratılan olanaklardan, uygulamada kadınların önemli bir kısmının yararlanmadığı da bir gerçektir. Öte yandan hukuki düzenlemelerin mükemmel olmayıp, yeni eşitlik yaratıcı düzenlemelerin sürdürülmesi gereği de bilinmektedir.

Nüfus artışının getirdiği talebin, gerek öğretmen sayısı gerekse bina ve teçhizat yönünden karşılanmasının güç olduğu açıktır. Bu durum eğitimin niteliğinin düzeltilmesini güçleştirmekte hatta bazı hallerde hizmetin giderek bozulması durumu ortaya çıkmaktadır. Bu değişmenin nitelikli insan gücünün yetiştirilmesi bakımından doğuracağı sakınca açıktır.

Kent alanlarında nüfusun artması, barınma başta olmak üzere sağlık, eğitim ve diğer kentsel hizmetlerin karşılanması gereğini ortaya çıkarmıştır. Ülkemiz koşullarında bu sorunların tamamen ortadan kaldırılması çok zor görülmektedir. Tarımda üretimden sonraki ürün değerlendirilmesinin yetersizliği tarımda verimi düşürmektedir.[34]

Konut, sağlık ve eğitim yatırımları toplamının sabit sermaye yatırımları içindeki payı 1963 yılında yüzde 30.9 iken, bu pay 1970 yılında yüzde 27.1'e, 1980 de yüzde 24.6'ya ve 1985 yılında yüzde 18.3'e düşmüştür.[35] 1985 yılından itibaren sağlık ve eğitim sektöründe iyileşme görülmekle birlikte; V. Plan döneminde sabit sermaye yatırımları içinde konut sektörünün yüzde 20.75, eğitimin yüzde 2.82 ve sağlık sektörünün 1.02 paya sahip olduğunu görmekteyiz. VI. Plan döneminde bu oranlar konut için yüzde 21.54, eğitim yüzde 3.58 ve sağlık için yüzde 1.57 dir.[36] Genel olarak eğitim ve sağlığın pek önemli bir paya sahip olmadığı söylenebilir.

Sağlık koşullarındaki değişmeler, doğum ve ölüm oranlarını etkiledikleri gibi; demografik değişkenler de sağlık üzerinde etkili olabilir. Günümüzün gelişmekte olan toplumlarında da ölüm oranlarının en azın-

34 İktisadi Rapor (1989), s. 61.

35 Tanyeri - Üner, a.g.e., s. 289.

dan son yirmibeş yılda önemli sayılabilecek düşüşler gösterdiği bilinmektedir. Bu sonucun sebeplerinden biri de ithal edilen sağlık teknolojisidir.

Genel olarak değerlendirildiğinde her yönüyle tatmin edilmiş sağlıklı bir işgücü ekonomik gelişmenin temelini oluşturmaktadır. Nüfus artışının yüksekliğinin, barınma standartlarını ve işgücünün verimliliğini olumsuz etkileyeceği açıktır.

SONUÇ

Nüfus ile işgücü arasındaki ilişkilerde gelişmekte olan ülkeler açısından; hızlı nüfus artışı ve nüfusun genç yapısı, işgücü açısından önemli olmakla beraber, kültür, eğitim, sağlık, suç, v.b. konularda doğan güçlükler, bu ülkelerde işgücü arzı yönünden bir sorun teşkil etmektedir.

Türkiye'nin istihdam sorunu, ellialtı milyonu aşan nüfusa yurt içinde insanca yaşama olanağının sağlanması noktasında düğümlenmektedir.

Nüfus sorunları uzun vadelidir ve uzun vadeli sorunları içermektedir. "Daha çok" ya da "daha büyük", "daha iyi" gibi sloganlarla aniden ortaya çıkan sorunlar önlenemeyeceği gibi, işe de yaramamaktadır. Ekonomide nüfus artışının, duraklamanın lehinde ve aleyhinde neticeler vermesi söz konusu olabilir. Asıl sorun bir ülkenin üretim potansiyelidir. Nüfus artışının etkisi, şüphesiz A.B.D.'de başka, Çin'de başka olmaktadır.

Türkiye'nin nüfusunun artış hızı yavaşladığı takdirde ekonomik gelişmenin kendi başına gerçekleşeceği düşüncesini benimsemek, iyimserliktir. Ekonomik gelişme ve kalkınma, çeşitli faktörlerden etkilenen karmaşık bir olaydır.

Önümüzdeki yıllarda Türk toplumunun gerek ekonomik gerekse sosyal ve politik alanlarda karşılaşacağı hemen her sorun ve gelişmede nüfus faktörünün izleri bulunacaktır. Her düzeyde eğitime karşı yüksek talep, hızla artan işgücüne verimli iş alanlarının açılması, hızlı ve düzensiz bir şekilde büyüyen kentlerin sorunları, beslenme koşullarının iyileştirilmesi ve benzeri sorunların, diğer faktörler yanında nüfus artışından birinci derecede etkilendiği açıktır. Bu sorunların; nüfus ve işgücü planlaması çerçevesinde bilimsel tanısının yapılarak giderilmesi,

KAYNAKÇA

BABAN, Şükrü (1956), **İktisat İlminin Umumi Prensipleri**, İstanbul.

BAŞOL, Koray (1985); **Doğal Kaynaklar Ekonomisi**, İzmir.

BORATAV, Korkut (1980); **Tarımsal Yapılar ve Kapitalizm**, Ankara.

BUTLİN, J. A. (1981); "Environmental Quality and Resource Use Under Laissez-Faire", **Economics of Environmental and Natural Resources Policy** (edit. J.A. Butlin), London.

CİLLOV, Halûk (1965); **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul.

DPT, **Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı**, (1990-1994).

DURA, Cihan - Mahir Füsunoğlu (1987); **2000 Yılına Doğru Türkiye**, Ankara.

ERÖZ, Mehmet (1977); **İktisat Sosyolojisine Başlangıç**, İstanbul.

FÜSUNOĞLU, Mahir (1988); "Tarımsal Üretim, Nüfus ve Çevre" **Nüfus ve Çevre Konferansı**, Ankara.

GÖRGÜN, Sevim (1973); **Maliye Politikası**, İstanbul.

KAZGAN, Gülten (1974); **İktisadi Düşünce ve Politik İktisadın Evrimi**, Ankara.

KIŞLALIOĞLU, Mine - Berkes Fikret (1985); **Ekoloji ve Çevre Bilimleri**, Ankara.

NADAROĞLU, Halil (1978); **Mahalli İdareler**, İstanbul.

NEUMARK, Fritz (1943); **İktisadi Düşünceler Tarihi**, İstanbul.

ROBBİNS, Lionel (1927); **The Optimum Theory of Population**, London.

TANYERİ, İbrahim - Sunday Üner (1987); **Nüfus ve Ekonomi**, Ankara.

T.Ç.S.V. Yayını (1983); **Türkiye'nin Nüfus Politikası**, Ankara.

TOPRAK, Zerrin (1987); **Kent Yönetimi ve Politikası**, İzmir.

TUNCER, Baran (1975); "Nüfus Artışının Ekonomik Etkileri ve Türkiye", **Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları Semineri**, İstanbul.

TUNCER, Baran (1975); "Türkiye İçin Bir Nüfus Politikası Üzerine Düşünce ve Öneriler" **Dünya'da ve Türkiye'de Nüfus Sorunları Semineri**, İstanbul.

TUNCER, Baran (1976); **Ekonomik Gelişme ve Nüfus**, Ankara.

TÜRKAY, Orhan (1962); **Türkiye'de Nüfus Artışı ve İktisadi Gelişme**, Ankara.

ULUTAN, Burhan (1978); **İktisadi Doktrinler Tarihi**, İstanbul.

ÜSTÜNIŞIK, Belma (1989); **Avrupa Topluluğu ve Türkiye'de Nüfus Yapısının Özelikleri ve Gelecekteki Etkileri**, Ankara (çoğaltma).

ÜNER, Sunday (1972); **Nüfus Bilim Sözlüğü**, Ankara.

WARREN, S. Thamson - David T. Lewis (1965); **Population Problems**, New York.

ZAİM, Sabahattin (1973); **Türkiye'de Nüfus Meselesi**, İstanbul.